

TÓTH JUHÁSZ TÍMEA

VAJDASÁG AUTONÓM TARTOMÁNY HIVATALOS LAPJA FORDÍTÁSÁNAK BEMUTATÁSA

Vajdaság Autonóm Tartomány Hivatalos Lapja aktuális jogszabályokat és aktusokat közöl. Ennek a lapnak szerbről a Vajdaságban hivatalos használatban levő kisebbségi nyelvekre, többek között magyarra való fordítását a Tartományi Fordítószolgálat végzi. Az ott foglalkoztatott fordítók nap mint nap szembenéznek a közigazgatási szövegek fordításának nehézségeivel. A jelen dolgozat a szakfordítás, a jogi aktusok szakterminológiája, állandósult szókapcsolatai, az archaikusnak tűnő formák lefordításának rejtjelmeibe nyújt betekintést.

Kulcsszavak: Vajdaság Autonóm Tartomány Hivatalos Lapja, szakfordítás, jogi szakterminológia, magyar nyelv, szerb nyelv

Bevezetés

A Vajdaság Autonóm Tartományban található negyven helyi önkormányzatból huszonnyolcnak a teljes területén, illetve további öt község egyes településein a magyar nyelv egyenrangú hivatalos használatban van a szerb nyelvvel (Beretka–Lulić 2021, 156). Ez többek között annyit tesz, hogy a magyar ajkú lakosok a közigazgatási eljárásokban szabadon gyakorolhatják törvény adta jogukat anyanyelvük használata során. Az említettek alapján az ún. Službeni list Autonomne pokrajine Vojvodine, azaz Vajdaság Autonóm Tartomány Hivatalos Lapja is a szlovák, a román, a ruszin és a horvát nyelven kívül megjelenik magyarul is.

A korpuszként szolgáló lap a tartományt érintő aktuális jogszabályokat és aktusokat közöl, a közigazgatási-jogi nyelvi stílus jegyeiben íródik szerb nyelven, így fordítása szakfordításnak minősül. Ezt a feladatot a tartományi fordítószolgálat végzi immár több mint ötven éve. Ez a szerv hivatalosan 1968-ban alakult meg, viszont az ehhez szükséges háttérret Vajdaság 1948. évi statútuma biztosította, amely szavatolta az ott élő nemzeti kisebbségek

számára a szabad nyelvhasználatot. A hivatalos lapok fordításán kívül a szolgálat a történelem során, s ma is, számos más feladatot ellátott, kezdve a Tartományi Kormány és az általa alapított szervezetek számára szükséges dokumentumok, mint általános jogszabályok, értesítések, közérdekű információk fordításával, azok lektorálásával, a Tartományi Képviselőház üléseinek szóbeli fordításán keresztül, szükség szerint szimultán és konszekutív szóbeli fordítást is végzett. Ma a fordítószolgálat két egységből áll: Nemzeti Kisebbségek – Nemzeti Közösségek Jogérvényesítési és Fordítói Osztálya, valamint a Lektorálási és Fordítói Osztály.¹ Az első elvégzi az írásbeli és szóbeli teendőket a már felsorolt kisebbségi nyelvekre, míg az utóbbi horvát és angol nyelvre fordít, valamint a szerb nyelvű szövegek lektorálását végzi. Külön lektori munkahely a kisebbségi nyelvekre már évek óta nincs (Beretka 2021, 18). Ezt a feladatot maguk a fordítók végzik. Némely rendű fordítást (mint a képviselőházi ülésekre készített szövegeket) a szövegazonosító bizottság véleményez, amely a tartományi képviselők mellett egy nyelvész és jogász tagból tevődik össze, azonban a kiváló minőség érdekében ennek a feladatnak az ellátására is jóval nagyobb kapacitásra lenne szükség.

A fordításhoz szükséges segédeszközök

A hetvenes évek második felében a titói Jugoszlávia öngazgatási államberendezése új kifejezéseket hozott az akkori szakterminológiába, amelyek mára már archaikusnak tűnhetnek vagy teljesen eltűntek a használatból. Ennek az államberendezési formának a gyakorlására addig nem volt példa sem Jugoszláviában sem pedig Magyarországon, így az újonnan kreált szakkifejezések és elnevezések lefordítása a fordítókra várt. Viszont az említett kifejezések egységes használatához szükséges jogi szótár majd csak 1979-ben jelenik meg. Az öngazgatási és egyéb társadalmi-politikai kifejezések szótára akkor a szerbhorvát–magyar viszonylaton kívül még szerbhorvát–szlovák, szerbhorvát–román és szerbhorvát–ru-

¹ http://www.puma.vojvodina.gov.rs/etext.php?ID_mat=168

szin változatokban is elkészült. A szerzők az új lexikai egységeket többnyire a szerkezetek tükröztetésével hozták létre, vagy pedig a már meglevő szavak szemantikáját bővítették ki újabb jelentésekkel (Andrić 2017, 134). Ahogyan az az előszóban elhangzik: „forradalmi fejlődésünk és szocialista öngazgatásunk eredményei, az alkotmány, a társult munkáról szóló törvény és más rendszerjellegű törvények érvényesítése szükségessé tette a terminológiának a nemzetek és nemzetiségek nyelvén való kialakítását (Marina 1979, V.).

Az 1920-as évektől kezdve, amikor is Vajdaság összlakossága túlnyomórészt magyar volt, egészen a 2000-es évek elejéig jelentek meg ilyen jellegű kisebb-nagyobb terjedelmű szakszótárak, amelyek többek között a fordítók és az adott szakterületen tevékenykedők munkáját voltak hivatottak megkönnyíteni, de az első komolyabb összetételű szerb-magyar szószedet Orosz János Jogi-közigazgatási szótára volt és 2005-re készült el. A szótárak használati értékét az adja meg, hogy milyen adatokat, milyen pontossággal, milyen megbízhatósággal, milyen módon, mennyi idő alatt lehet megtalálni bennük (Fóris–Rihmer 2007, 109). Ekkor ez a szótár még csak 3051 címszót és 2087 kifejezést tartalmazott (Andrić 2017, 136), amit a szerző idővel gyarapított, így 2011-ben már megjelent a bővített kiadás. A következő évben ezt követte a szótár fordított irányú megfelelője, de itt Orosz hangsúlyozza, hogy ez a kötet nem a szerb-magyar jogi szótár „kifordított” párja, és míg az első kötetbe a szerb jogi nyelvből kerültek be a címszavak, ebbe a magyar(országi) jogélet diktálta be a terminusokat (Orosz, 2012:5). Ahogyan az az öngazgatási államberendezés alkotta új terminusok használatában megmutatkozott, a jogi nyelvet is érintő társadalmi változások ebben az időszakban is fellelhetők. Ebben az esetben is, először a fordító találkozik azzal a feladattal, hogy az újonnan felmerülő problémára megoldást találjon, azaz a szerb jogi nyelvben újdonságként jelentkező szakterminust lefordítsa magyarra. Az effajta törekvések eredeti megoldásokkal gazdagították a magyar köznyelvet, de esetenként a kényszertükrözés volt az egyetlen megoldás (Orosz, 2012:5). A mondhatni

csak Vajdaságban használta kifejezések jelölését a szerző a VM rövidítéssel oldotta meg, ami a vajdasági magyar nyelvhasználatra utal, egy-egy fogalomnak az itt meghonosodott vajdasági magyar ekvivalensét jelöli.

2011-ben megjelent még egy jogi szótár, ami eddig a legjelentősebb terjedelműnek tekinthető, hiszen négy kötetből áll. Ez Bozóki Antal Szerb-magyar jogi szótára, alcíme pedig Jogi szakkifejezések, jogban használatos szavak, joggal kapcsolatos fogalmak és kifejezések szótára. Ez a kiadvány több mindenben is eltér a hagyományos szótáraknak tekintendő elődjektől: az európai uniós dokumentumokban gyakran előforduló kifejezéseket is felvette a szerző; címszóként nemcsak lexémák szerepelnek, hanem szerb kifejezések, intézménynevek, de idegen szavak, latin vagy más idegen eredetű jogi szakterminusok, a joggyakorlatban használatos latin frazémák is; rövidítések, mozaikszavak is szerepelnek címszóként; valamint néhol lexikonszerű feldolgozás is található (Andrić 2017, 139).

Vajdaság Autonóm Tartomány Hivatalos Lapja

Ma a tartományi fordítószolgálat csoportjainak egyik kulcsfontosságú feladata a hivatalos lapok számainak fordítása (Zubac 2018, 34). Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Hivatalos Lapjához viszonyítva a mostaniak jelentős különbséget mutatnak. Akkor a kiadvány egy egészben jelent meg és a nemzeti kisebbségek hivatalos nyelvhasználatára való joguk érvényesítése érdekében a fordítószolgálat valamennyi aktust fordított, amit az eredeti szerb lap is tartalmazott. 2017-ben főként a fordítóhiány, de a fordítani való szövegek gyarapodása miatt is, a vezetőség redukálta a lap kisebbségi nyelveken megjelenő változatát. A 2017/29. számú Hivatalos Lapban jelent meg az a tartományi képviselőházi rendelet, amely rendelkezik a kiadványnak három részre való felosztásáról, nevezetesen azt általános részre, külön részre és hirdető részre bontotta. Az általános rész általános aktusokat tartalmaz, amelyeket Vajdaság Autonóm Tartomány Képviselőháza, a Tarto-

mányi Kormány, a tartományi közigazgatási szervek, más szervek és szervezetek hoznak meg. A külön rész az előzőekben említettek alapján meghozott egyedi aktusokat tartalmazza. A hirdető rész hirdetéseket, pályázatokat, nyilvános pályázatokat, okmányok érvénytelenítésének közzétételét és hasonlókat tartalmaz (VAT Hivatalos Lapja, 2017/29. szám). Ezt a felosztást követően a fordítócsoporthoz csak az általános részt, valamint a tartalomjegyzéket fordítják a nemzeti kisebbségek nyelvére.

A tartományt érintő és a hivatalos lapban közzétételre kerülő rendelkezések témaköre igen színes és széles, azok többek között kiterjednek a gazdaságra, az idegenforgalomra, a mezőgazdaságra, a pénzügyre, az oktatásra, a sportra, a művelődésre, az egészségügyre, de a nemzeti kisebbségeket – nemzeti közösségeket érintő kérdésekre is. Tekintettel arra, hogy a felsoroltakból valamennyi témakör fordítása külön szakterminológiai elemzést kívánna, ez a dolgozat csak a közigazgatási-jogi jellegű terminusok és kifejezések használatára és fordítására összpontosít.

A jogi szakfordítás nehézségei

Az írásban történő jogszabályalkotás követelményei a tömör, világos, rövid, szabatos és pontos megfogalmazás, valamint annak teljes egészében fednie kell a gondolatot; a gondolatokat kifejező mondatoknak teljeseeknek, értelmeseknek és érthetőeknek kell lenniük (Végh 1983, 638). Ezek a paraméterek elengedhetetlen feltételei mind a jogszabály megírásának, mind pedig azok fordításának. A hivatalos nyelvi stílus merev kifejezésmódja, terminusrendszere, szóhalmozásai olyan jellegzetességek, amelyek alapján ezek a szövegek első látásra a pályakezdő fordító számára kétféle benyomást kelthetnek: vagy nagyon könnyűnek tűnhetnek a szóismétlés és az állandósult fordulatokból felépített szerkezet miatt, vagy nagyon ellenszenvesnek, hiszen itt a fordító személyisége, sajátos stílusa nem juttathat kifejezésre. Ez utóbbi igazolására utal az a tény is, hogy a jogi fordítás rendkívül kötött: a mondathatárok nem léphetők át, sőt a mondatokon belül is meg kell őrizni a tag-

mondatok sorrendjét, hiszen hivatkozás történhet az egyes bekezdések egyes mondatainak valamelyik fordulatra (Cúth 2006, 72).

Vajdaságban kevés pályakezdő dönt a szakfordítás elsajátítása mellett, de maga a fordítói utánpótlás kinevelésének feladata sem zökkenőmentes. A mai fiatal generáció nem igazán kétnyelvű, nem ismeri a társadalmi környezet nyelvét, de további gond, hogy amennyiben aránylag jól beszélnek a hivatalos köznyelvet, nem ismerik annak szakterminológiáját (Andrić 2019, 76). Ha pedig a környezet nyelvén sajátítják el szakmai ismereteiket, nem tudják a terminológia anyanyelvi megfelelőit (uo.).

A szakfordítás egyik előfeltétele pedig a szakterminológia ki-váló ismerete. A terminusok gyakran kerülnek ki a beszélt nyelvből, miközben különös, másodlagos, sajátos jelentést tulajdonítunk nekik, ugyanakkor az is előfordul, hogy egy szakszó idővel a mindennapi köznyelv részévé válik (Andrić 2019, 73). Viszont, ha az adott szakszövegben egy kifejezést vagy mondatot ugyanolyan értelemben használunk, mint a köznyelvben, az adott kifejezés vagy mondat mindennapi, köznyelvi (vulgáris) jelentéséről van szó, így a jogszabályba foglalt köznyelvi kifejezésnek nem lehet helyi jelentése, a kifejezés ilyen jelentése lehetetlenné tenné az adott jogszabály széles körű alkalmazását (Végh 1983, 640). A fordító számára az is kihívást jelenthet, hogy a szótárban felsorolt néhány megfelelő közül ki tudja választani az adott szövegkörnyezetbe illőt.

A fordítást tanulni kell éppúgy, mint bármilyen más foglalkozást (Andrić 2017, 271). Szerbiában nem létezik intézményes körülmények között megvalósuló fordítóképzés a magyar és a szerb nyelv viszonylatában, sem pedig fordítva. A fordítónak önerőből kell képeznie magát. Meg kell említeni azt a tényt is, hogy a motiváltsághoz hozzájárul a gondolat, hogy sokan hiábavalónak tekintik munkáját, azzal a megjegyzéssel, hogy a hivatalos lapok fordítását úgysem olvassa senki (Andrić 2017, 271).

Betekintés a fordításokba

Legyen bármilyen egység a fordítás tárgya, akár egy szó, egy szintagma, egyszerű vagy összetett mondat, a fordítónak ún. átváltási művelete(ke)t kell alkalmaznia, ahhoz, hogy a transzfert megtudja valósítani. Azon kívül, hogy a forrásnyelvi lexikai egységeket célnyelvekkel helyettesíti, átrendezi a mondat szerkezetét, megváltoztatja a szórendet, a forrásnyelvi mondat egyes elemeit kihagyja, olyan elemeket tesz be a célnyelvi mondatba, melyek az eredetiben nem szerepelnek stb., de még a forrásnyelv lexikai elemeinek a célnyelvekkel való helyettesítése sem olyan egyszerű művelet, mint amilyennek első látásra gondolnánk, hiszen a célnyelv lexikai rendszere az esetek többségében különböző helyettesítési lehetőségeket kínál, és a fordítónak bizonyos szempontok alapján választania kell (Klaudy 1994, 93). A jogi-közigazgatási szakszövegekben túlnyomó részt a grammatikai és a lexikai átváltási műveletek nyilvánulnak meg, így ez az elemzés is ezekre összpontosít.

A következőkben olyan komplex példamondat kerül bemutatásra, amely betekintést nyújt a fordítási folyamatokba, szemlélteti mely kihívásokkal és nehézségekkel kell szembenéznie a fordítónak a jogi-közigazgatási szakszöveg összetett szerkezetének feldolgozása során, s mindezzel ráadásul szolgál még az a tény is, hogy a magyar és a szerb nyelv szerkezetbeli sajátosságai is nehezítik az említett műveleteket.

Az alábbiakban bemutatott példa a 2018/5. számú Hivatalos Lapban megjelent határozat része:

Ovom odlukom uređuju se uslovi, način i kriterijumi za dodelu sredstava Pokrajinskog sekretarijata za finansije (u daljem tekstu: Sekretarijat) u 2018. godini za učešće u sufinansiranje projekata na teritoriji Autonomne pokrajine Vojvodine (u daljem tekstu: AP Vojvodina), koji se finansiraju iz fondova Evropske unije (u daljem tekstu: Projekat).

A jelen határozat a Tartományi Pénzügyi Titkárságnak (a továbbiakban: Titkárság) a Vajdaság Autonóm Tartomány (a továbbiakban: Vajdaság AT) területén az Európai Unió alapjaiból finanszírozott projektek (a továbbiakban: projekt) társfinanszírozásában való részvételre szolgáló eszközei 2018. évi odaítélésének feltételeit, módját és mércéit szabályozza.

A grammatikai átváltási műveletek látványosabban a lexikaiaknál, hiszen a fordítás eredményeként keletkezett mondat azonos vagy eltérő struktúrája nyilvánvaló (Klaudy 1994, 106). Az alábbiakban néhány ezekből kerül bemutatásra.

Még a laikus olvasó számára is első pillantásra szembeötlik egy lényeges különbség a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg között, ez pedig a szavak sorrendje. Ebben a mondatban több hátravetett szerkezet is van, ami jóval megnehezíti a fordító munkáját, hiszen neki ilyenkor teljesen át kell formálnia a szórendet, ilyenek például:

*iz fondova Evropske unije – az Európai Unió alapjaiból
za dodelu sredstava – eszközei [...] odaítélésének*

A magyar nyelv sajátosságaként további eltérés a jelzői mellékmondatoknak melléknévi igeneves szerkezetté való alakítása:

*koji se finansiraju iz fondova Evropske unije – az Európai
Unió alapjaiból finanszírozott*

Az ilyen és az ehhez hasonló szerkezeteket a magyar gyakran kénytelen bővíteni betoldással, mint ebben az esetben a való és a szolgáló szavakkal:

za učesće u sufinansiranju – társfinanszírozásában való részvételre szolgáló

Továbbá a szerb jogi-közigazgatási szövegek jellegzetessége még a személytelen kifejezésmód, amely a bemutatott szövegrészletben is megjelenik. Ezt azonban a magyar nyelv nemigen tűri, fordításkor meg kell neveznünk, hogy ki végzi a cselekvést (Andrić 2017, 276):

Ovom odlukom uređuju se – A jelen határozat [...] szabályozza

A lexikai átváltási művelet a felületes szemlélő számára mindig egyszerű behelyettesítésnek tűnik; hogy ezt a látszólag egyszerű behelyettesítést milyen gondolkodási folyamatok előzték meg a fordító fejében, arra legfeljebb csak következtetni tudunk (Klaudy 1994, 106). Az elemzett mondatban valóban található példa az említettekre, mégpedig:

Pokrajinski sekretarijat za finansije – Tartományi Pénzügyi Titkárság
Evropska unija – Európai Unió

A nemzetközi elnevezések, intézménynevek, földrajzi nevek stb. esetében a célnyelvi megfelelőt nem kiválasztani kell, hanem megtalálni és egyszerűen behelyettesíteni (Klaudy 1994, 106). A behelyettesítés módja különböző lehet, a változatlan átvételtől, az átíráson és a tükörfordításon keresztül a leíró fordításig, a közös azonban mindegyik műveletben az, hogy a fordítónak ilyenkor nincs választási lehetősége (uo.).

A fordítók számára a legnagyobb gondot az képezi, amikor a forrásnyelvi terminusnak több szó felel meg a célnyelvben (Andrić 2019, 79). Erre mutat rá az a példa, hogy a szerb *odluka* terminusnak a magyarban néhány megfelelője van: *döntés, határozat, rendelet*. Ahhoz, hogy a fordító dönteni tudjon a felsoroltak közül, mindenképpen ismernie kell az adott kontextust, a jogi hátteret, ezután pedig – valószínűleg ösztönszerűen – választ a lexikai átváltási műveletek közül. Ebben az esetben a jelentés szűkítésére van szükség. Ez annyit tesz, hogy először megkülönbözteti a szó

különböző jelentéseit (differenciálás), majd kiválaszt egyet közülük (konkretizálás) (Klaudy 1994, 106–107). Így a példamondatban szereplő *odluka* fordítása, az adott szövegkörnyezethez igazodva a *határozat*.

A figyelmetlen fordító számára számos hibázási lehetőség adódik a szakszövegek fordítása során. Ilyenek lehetnek például a tükröztetéssel keletkezett új terminusok. A példamondatban használt *u daljem tekstu* kifejezés valamennyi jogi aktus szerves részét képezi, hiszen a hosszúra sikeredett elnevezéseket a folytonos szóismétlés elkerülése érdekében gyakran rövidítik. Tartalmi tükrözéssel lefordítva az *u daljem tekstu* kifejezésből a *további szövegben* megoldást kapnánk, a magyar nyelv szintetikus jellegének hatásából adódóan, pedig ennek magyar megfelelője csak a *továbbiakban* szó. Ezért a fordítónak el kell vonatkoztatnia a forrásnyelvi formától annak érdekében, hogy az ne befolyásolja a már létező és használatban levő terminusok fordítását.

Összegzés

A tartományi fordítószolgálatnak immár több mint ötvenéves fennállása során több nehézséggel is szembe kellett néznie. Egy ezek közül pedig az ott lefordításra kerülő szakszövegek összetettsége és a különböző tudományágakat érintő témaköre. Ma a kisebbségi nyelvi csoportok keretében külön lektori munkahely nincs, így ezzel a feladattal is maguk a fordítók kénytelenek megbirkózni.

Ez a dolgozat a jogi-közigazgatási szakszövegek fordításába nyújtott betekintést egy, a Vajdaság Autonóm Tartomány Hivatalos Lapjából származó példamondaton keresztül. A fordításban a szerb és a magyar nyelv szerkezete közötti különbségekből adódóan számos grammatikai és lexikai átváltási művelet jelentkezik. Annak ellenére, hogy megkövesedett formái és állandó szókapcsolatai egyszerűséget sugallnak, az elemzésből látszik, hogy az ilyen jellegű szövegek mennyi hibalehetőséget is kínálnak. Az említettek elkerülése érdekében fontos, hogy a fordító a megfelelő

szinten ismerje a forrás- és a célnyelvet, az intézményes kereteken belül történő fordítóképzés hiánya miatt pedig önerőből is képezze magát. Munkáját ezen az úton lényegesen megkönnyíthetik a szakterminológia szótárak.

Irodalom

- Andrić Edit. 2019. A szakfordítás gondjai kétnyelvű közösségben. *Hungarológiai közlemények* 20 (1): 71-85.
- Andrić Edit. 2017. Szakfordítás. In *Fordítás- kritika prevoda*. 267–292. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Andrić Edit. 2017. Kétnyelvű jogi szótárak Vajdaságban. In *Szótárírás a Kárpát-medencében. Lexikográfiai füzetek* 8. Budapest. Tinta Könyvkiadó: 133–143.
- Beretka Katinka. 2021. A nemzetiségi nyelvi jogok (d)evolúciója Szerbiában az elmúlt ötven évben: merre tovább? In. *A magyar nyelv a Kárpát-medencében Trianon előtt és után*, szerk. Pomozi Péter. 13-36. Budapest: Magyarságkutató Intézet. <https://mek.oszk.hu/22600/22633/22633.pdf> (2022. dec. 28.)
- Beretka Katinka – Lulić Emil. 2021. A szerb nyelvű és a magyar jogi terminológia helyzete. In. *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*, szerk. Szoták Szilvia, Tamás Dóra Mária. 156-174. Budapest: OFFI Zrt.
- Cúth Csaba. 2006. Szlovák jogszabályok magyarra fordításának nehézségei a szlovák Polgári Törvénykönyv tükrében. *Fordítástudomány* 8 (1): 70-85.
- Fóris Ágota – Rihmer Zoltán. 2007. A szótárak minősítési kritériumairól. *Fordítástudomány* 9 (1): 109-113.
- Klaudy Kinga. 1994. A fordítás elmélete és gyakorlata. Budapest: Scholastica <https://mek.oszk.hu/22600/22623/22623.pdf> (2022. dec. 30.)
- Marina Štefan szerk. 1979. *Rečnik samoupravnih i drugih društveno-političkih termina i izraza – srpskohrvatsko-mađarski. Önigazgatási és egyéb társadalmi-politikai kifejezések szótára – szerbhorvát-magyar. Sekretariat za zakonodavstvo Skupštini*